

Henryka Ilgiewicz

Instytut Badań Kultury Litwy, Wilno

ORCID: 0000-0002-4504-5638

TEMATYKA RODÓW KSIĄŻĘCYCH NA ŁAMACH CZASOPISMA „ATENEUM WILEŃSKIE”

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie krótkiego przeglądu prac polskich autorów o litewskich rodach książęcych, opublikowanych w naukowym czasopiśmie „Ateneum Wileńskie”, które ukazywało się w latach 1923–1939. Ogółem wyszło trzynaście roczników i jedyny zeszyt rocznika XVI, którego dalsze wydanie zostało przerwane przez wybuch drugiej wojny światowej. Za jego edycję był odpowiedzialny III Wydział (historii, filozofii i nauk prawno-historycznych) Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Redagowali go kolejno: Kazimierz Chodnicki (1922–1929), Emil Teofil Modelski (1929–1930), Bolesław Wilanowski i Stanisław Zajączkowski (1931–1939).

W czasopiśmie publikowano rozprawy poświęcone dziejom Wielkiego Księstwa Litewskiego, materiały archiwalne, a także przegląd krytyczny najnowszych prac polskich, rosyjskich, litewskich, niemieckich autorów o Wielkim Księstwie Litewskim i jego stosunkach z sąsiadami, zamieszczano bibliografię obejmującą publikacje osobne i artykuły w czasopismach. Najwięcej publikacji dotyczyło dziejów politycznych i militarnych. Analizowano też różne aspekty dawnego prawa, zwłaszcza statutów litewskich. Były też prace o życiu gospodarczym na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego, o reformie włączonej, rozwoju miast, przede wszystkim stołecznego Wilna, dziejach Kościoła, oświaty i nauki¹.

1 „Ateneum Wileńskie” 1923–1939, t. 1–14.

Publikacje o pochodzeniu dynastii Giedyminowiczów

Na łamach „Ateneum Wileńskiego” ukazywały się również przyczynki oraz rozprawy o rodach książęcych na Litwie. Przede wszystkim trzeba wymienić publikacje o nurtującej ówczesnych historyków kwestii pochodzenia dynastii Giedyminowiczów, przodków Jagiellonów. Jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie było trudno z powodu braku wiarygodnych danych źródłowych. Zadziwiające jest to, pisał powojenny polski historyk Jerzy Ochmański, że o pochodzeniu i przodkach Giedymina mówią tylko obce źródła, milczy o nich natomiast tradycja litewska – zarówno ta ludowa, jak i dworska². Według *Kroniki Ziemi Pruskiej (Chronica terra Prussiae)* żyjącego na przełomie XIII i XIV wieku kronikarza niemieckiego Piotra z Dusburga³, ojcem księcia litewskiego Witenesa⁴ był „rex” Pukuwer. Ponieważ po Witenesie panowanie na Litwie objął Giedymin⁵, w historiografii dość długo uważano, że był on jego synem. Dopiero w końcu XIX wieku na podstawie listu rajców Rygi do Giedymina z 1322 roku ustalono, że Giedymin był nie synem, ale bratem Witenesa⁶.

Pozostawała jednak nadal nierozstrzygnięta kwestia pochodzenia dynastii. Odpowiedzieć na to pytanie próbował między innymi historyk, profesor Uniwersytetu Stefana Batorego Stanisław Zajączkowski w opublikowanej w 1927 roku w IV tomie „Ateneum Wileńskiego” pracy *Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastii Giedymina ze Żmudzi*⁷. Autor, opierając się na źródła krzyżackie, sugerował, że władcy litewscy Witenes i Giedymin byli przed swym wstąpieniem na stolec wielkoksiążęcy Litwy przedstawicielami dynastii książąt, panującej w południowej części Żmudzi w okolicach, na które wskazują spotykane w źródłach nazwy *castrum Gedemini* i *Wythes hoff*, jako też włość wielońska, posiadająca odrębne stanowisko w obrębie Żmudzi i związana ściśle z Giedyminowiczami⁸.

Zajączkowski zastanawiał się również nad pytaniem, w jaki sposób Witenes i Giedymin zdołali zdobyć panowanie na Litwie. W tym względzie, rozważa autor,

2 J. Ochmański, *Giedyminowicze – „prawnuki Skołomendowy”*, w: *Dawna Litwa. Studia historyczne*, Olsztyn 1986, s. 19.

3 Petrus de Dusburg, *Kronika ziemi pruskiej*, przetłumaczył S. Wyszomirski, wstępem i komentarzem historycznym oparzył J. Wenta, Toruń 2004.

4 Witenes (lit. Vytenis, ur. ok. 1265, zm. 1316, wielki książę litewski od 1295, syn Pukuwera, starszy brat Giedymina. Zob. J. Ochmański, *Giedyminowicze – „prawnuki Skołomendowy”*..., s. 24.

5 Giedymin (lit. Gediminas, ur. ok. 1275, zm. 1341), wielki książę litewski w latach 1316–1341. Zob. J. Wolff, *Ród Giedymina...*, s. 169; A. Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius 1989.

6 J. Ochmański, *Giedyminowicze – „prawnuki Skołomendowy”*..., s. 19.

7 S. Zajączkowski, *Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastii Giedymina ze Żmudzi*, „Ateneum Wileńskie” 1927, t. 4, s. 392–416.

8 Tamże, s. 412.

możliwe są dwa wypadki. Giedyminowicze mogli opanować najpierw Żmudź i, oprarci na jej siłach, zawładnąć państwem litewskim, albo też mogli na własną rękę wziąć udział w zamieszkach na Litwie i, korzystając ze sprzyjających okoliczności, sięgnąć po władzę wielkoksiążęcą. Po zapoznaniu się z dostępnymi mu źródłami i literaturą przedmiotu S. Zajączkowski dochodzi do przekonania, że na danym etapie badań niepodobna rozstrzygnąć pytania, czy Giedyminowicze stali się najpierw panami Żmudzi a potem Wielkiego Księstwa Litewskiego, czy też odwrotnie. Można jedynie stwierdzić, że od czasu objęcia władzy przez Giedyminowiczów zmienia się prawno-państwowy stosunek Żmudzi do Litwy. Na Żmudzi utrzymali się jakiś czas książęta, stawiając nawet opór zwierzchnictwu, które im narzucili Giedyminowicze. Powoli jednak znaczenie tych książąt zanikło do tego stopnia, że w połowie XIV wieku nic o nich już nie słyhać, a Giedyminowicze zaczęli coraz bardziej utwierdzać swą władzę na Żmudzi⁹.

Pochodzeniem Giedyminowiczów i ich powiązaniom z poprzednimi władcami Litwy interesował się również polski historyk i genealog Józef Pużyna¹⁰. W 1935 roku w X tomie „Ateneum Wileńskiego” ukazała się jego rozprawa *Kim był i jak się naprawdę nazywał Pukuwer, ojciec Giedymina*¹¹. W rozprawie tej autor przeciwstawia się stanowczo koncepcji o zmianie panującej dynastii na Litwie po śmierci wielkiego księcia Trojdena¹² w końcu XIII w. i próbuje udowodnić, że

9 Tamże, s. 412–414.

10 Józef Edward ks. Pużyna herbu Oginiec (12/24 września 1878 – 20 stycznia 1949) – polski historyk, genealog. Urodził się w majątku Hrymiacze (pow. brzeski). Szkołę średnią ukończył w 1898 r. w Warszawie. Studiował historię i literaturę na Uniwersytecie we Fryburgu, gdzie uzyskał tytuł doktora filozofii, a następnie mieszkał. W swoich badaniach naukowych interesował się przede wszystkim zagadnieniami dotyczącymi pochodzenia i roli politycznej kniaziów litewsko-ruskich. Wrócił do kraju po zakończeniu I wojny światowej. Pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i po kilku latach został redaktorem czasopisma informacyjnego „Messenger Polonais” wydawanego przez MSZ. W 1933 r. zakończył pracę zawodową i przeniósł się do Brzostowicy Wielkiej (pow. grodzieński) do majątku swojego zięcia Stanisława hr. Kossakowskiego, gdzie oddawał się swoim zamiłowanym, a mianowicie badaniom genealogicznym i filatelistyce. Ostatnie lata życia spędził w Częstochowie, gdzie 1 grudnia 1945 r. podjął pracę w Wydziale Kultury i Sztuki tamtejszego magistratu. Tam zmarł 20 stycznia 1949. Zob. [https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Pużyna_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Pużyna_(historyk)). Dostęp: 4 11 2019 r.

11 J. Pużyna, *Kim był i jak się nazywał Pukuwer, ojciec Giedymina*, „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 10, s. 1–43.

12 Trojden (lit. Traidenis) – wielki książę litewski w latach 1269/1270–1282. Jedyna znana córka Trojdena Gaudemunda w 1279 r. została wydana za księcia płockiego i mazowieckiego Bolesława II (ur. po 1251 – zm. 20 kwietnia 1313). Gaudemunda przyjęła na chrzcie w obrządku katolickim imię Zofia. Zaślubiny odbyły się w Płocku. Było to pierwsze małżeństwo dynastyczne polsko-litewskie. Z małżeństwa Trojdenówny i Bolesława II urodziło się troje dzieci: Siemowit II, książę rawski i sochaczewski; Trojden I, książę sochaczewski i czerski oraz nieznana z imienia córka. Najstarszy Siemowit II zmarł bezpotomnie. Trojden I kontynuował główną linię książąt mazowieckich, miał synów: Bolesława, Siemowita III i Kazimierza.

Giedyminowicze byli jego prawowitymi spadkobiercami. Roztrząsa on wszystkie wzmianki źródłowe o „królach” i książętach litewskich w latach 1282–1292 i ustala poczet następców Trojdena. Pierwszym z nich, według J. Puzyny, był Dowmont lub Domont, który zginął podczas wyprawy litewskiej na Twer w 1285 roku. Następcą Dowmonta był wspomniany w kronice wołyńskiej w 1289 r. książę Budikid, którego autor identyfikuje z królem Butegeyde znanym ze źródeł krzyżackich z 1290 roku. Po nim władzę na Litwie miał przejąć brat jego Budiwid (Budwieć, Budvietis). Tego ostatniego identyfikuje autor z Pukuwerem (Putuwerem), znanym z kroniki Dusburga. Według Puzyny, Budwieć-Pukuwer przed wstąpieniem na tron wielkksiążęcy władał Żmudzią i Sudowią na prawach księcia dzielnicowego. Za czasów jego panowania Żmudź stanowiła już integralną część Wielkiego Księstwa Litewskiego, chociaż rządzona była na nieco odmiennych podstawach niż inne dzielnice i prawdopodobnie korzystała z pewnego rodzaju autonomii¹³.

Synami Budwiecia-Pukuwera byli niewątpliwie Witenes i Giedymin, wielcy książęta litewscy, Wojn (Wojnij), książę połocki i Fedor, książę kijowski, a prawdopodobnie i Wasyl, książę miński, który w 1326 roku był jednym z posłów Giedymina do Nowogrodu. Ponadto, jako możliwych synów Budwiecia-Pukuwera a braci Giedymina wymienia on trzech dowódców litewskich, występujących w pierwszej ćwierci XIV wieku w kronikach zakonnych pod imionami Mansto, Masio i Sudarg¹⁴.

Podsumowując swe rozważania, Puzyna dochodzi do wniosku, że przyjęta w literaturze naukowej teoria, według której nastąpiła na Litwie w końcu XIII wieku zmiana dynastii panującej, nie odpowiada rzeczywistości, gdyż Budwieć-Putuwer jako syn Trojdena był jego prawowitym dziedzicem i kontynuatorem dynastii¹⁵.

Pracę Puzyny szczegółowo zanalizował i ocenił Zajączkowski w recenzji opublikowanej w 1936 roku w „Kwartalniku Historycznym”. Zdaniem Zajączkowskiego, mimo wysiłku autora, który pragnął rozświetlić i rzeczywiście w pewnej mierze rozświetlił trudną zagadkę dziejów litewskich w końcu XIII wieku, znajdujemy w niej jedynie misterną i z wielką bystrością zbudowaną hipotezę, której celem jest powiązanie szeregu władców litewskich od Trojdena do Witenesa poprzez Butygejda, którego okres panowania przypadł z wielkim prawdopodo-

Z kolei nieznaną z imienia córka Bolesława II i Gaudemundy Zofii została żoną Władysława, księcia legnickiego. Zob. G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesnych*, t. 1: *Trudne początki*, Poznań 1998, s. 107–109.

13 Tamże, s. 23–34.

14 Tamże, s. 34–41.

15 Tamże, s. 41–43.

bięństwem na lata 1282–1290, a następnie ewentualnie i Butwyda, który panował może od 1290 do 1295 roku¹⁶.

W odpowiedzi na recenzję Zajączkowskiego napisał Puzyna artykuł *Sukcesorowie Trojdena*, który został opublikowany w XIII tomie „Ateneum Wileńskiego”¹⁷. W wielu przypadkach przyznawał on słuszność recenzentowi, jednak nadal pozostawał przy mniemaniu, że na Litwie w końcu XIII wieku nie było zmiany dynastii panującej i że Giedyminowicze byli prawowitymi sukcesorami Trojdena, który, jego zdaniem, był najwybitniejszym władcą Litwy XIII w. i w daleko większym stopniu niż Mendog zasługiwał na uwagę historyków¹⁸.

Zarówno hipoteza o żmudzkiem pochodzeniu rodu Giedymina, jak i hipoteza o ich pokrewieństwie z Trojdenem nie wytrzymały krytyki historyków późniejszych. Współcześni Zajączkowskiemu i Puzynie badacze litewscy dowiedli, że ród ten wywodził się z Auksztoty, głównego ośrodka kształtowania się państwowości litewskiej, co przyznają również historycy współcześni¹⁹. W okresie powojennym poczyniono postępy także w ustaleniu przodków Giedymina. J. Ochmański po wnikliwym przeanalizowaniu zabytku historycznoliterackiego *Zadonszczyzna czyli Słowo o Kulikowskiej bitwie* Sofonija Riazańca, pochodzącego przypuszczalnie z końca XIV wieku, znalazł w nim przytoczony wywód o przodkach Andrzeja i Dymitra Olgierdowiczów, starszych przyrodnych braci Jagiełły, którzy brali udział w tej bitwie. W *Zadonszczyźnie* Olgierdowicze są określani jako „prawniki Skołomendowy”. Zdaniem Ochmańskiego, wyraz „prawniki” nie ma tu znaczenia dosłownego, tylko przerośnięte i oznacza dalszego potomka. Wobec tego, że pradziadem rzeczywistym Olgierdowiczów był wspomniany przez Piotra z Dusburga Pukuwer, Skolomenda, według Ochmańskiego, wypada uznać za pierwszego historycznego przodka Olgierdowiczów, być może ojca Pukuwera. Skołomend (lit. Skalmantas) mógł żyć i działać w połowie XIII wieku, jeszcze za czasów Mendoga. Skoro jednak milczą o nim wszystkie inne źródła, pewne jest, że w życiu politycznym Litwy swoich czasów nie osiągnął szczególnie wybitnego stanowiska i dopiero jego potomkowie (Pukuwer jako pierwszy) doszli do władzy monarszej na Litwie pod koniec XIII wieku.

Upada więc hipoteza, że dynastia Giedymina wywodzi się od Trojdena. Bawiem po Trojdenie na Litwie nastąpiła zmiana dynastii – do władzy doszedł ród Skołomenda, reprezentowany przez Pukuwera, wielkiego księcia litewskiego

16 S. Zajączkowski, [rec.] Puzyna Józef. *Kim był i jak się naprawdę nazywał Pukuwer, ojciec Giedymina*. *Ateneum Wileńskie*, R. X, str. 1–43, Wilno 1935, „Kwartalnik Historyczny” 1936, t. 50, z. 2, s. 304–313.

17 J. Puzyna, *Sukcesorowie Trojdena*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 1, s. 1–31.

18 Tamże, s. 29.

19 J. Jakštas, *Naujausi Gedimino dinastijos kilmės tyrinėjimai*, „Lietuvos praeitis“ 1940, t. 1, nr 1, s. 29–56.

w latach 1291–1294. Pukuwer oprócz Witenesa i Giedymina miał z całą pewnością dwóch dalszych synów, którymi był Wojni (lit. Vainius), książę połocki w latach 1326–1338(?) oraz Fedor (imię pogańskie nieznane), książę kijowski w latach 1331–1362(?). W źródłach wspomniani syn Witenesa Swelegote (lit. Žvalgaitis lub Žvalgutis) oraz syn Wojni Lubko zmarli młodo nie pozostawiając potomstwa. Nic nie wiadomo również o potomkach Fedora. Kontynuatorami dynastii stali się potomkowie Giedymina, od którego imienia wzięła nazwę dynastia²⁰.

Współczesny litewski historyk Alvydas Nikžentaitis przypuszcza, że synem Pukuwera-Butwyda, a bratem Giedymina, mógł być także Margier (lit. Margiris), który w 1336 roku stawiał zaciekły opór krzyżakom, oblegającym gród Pilėnai²¹ oraz nieznanego imienia córka. Ponadto A. Nikžentaitis wysuwa hipotezę, że Giedymin oprócz siedmiu znanych historykom synów (Olgiert, Kiejstut, Lubart Dymitr, Jawnuta Iwan, Narymont Gleb, Koriat Michał, Monwid) oraz pięciu lub sześciu córek miał jeszcze jednego syna Vytautasa, który zginął w 1337 roku w walce z krzyżakami²².

Publikacje o Koriacie Giedyminiowiczu i jego potomkach

W czasopiśmie „Ateneum Wileńskie” ukazało się także kilka prac o Koriacie Giedyminiowiczu i jego potomkach. Najpierw w 1930 roku w VII tomie czasopisma „Ateneum Wileńskie” opublikowano rozprawę Puzyny *Korjat i Korjatowicze*²³. W pracy tej genealog starał się, jak sam zaznacza we wstępie, pokrótce naświetlić wszystko, co mu udało się zebrać o Koriacie Giedyminiowiczu i jego potomstwie²⁴. Koriat (lit. Karijotas) był szóstym synem Giedymina. Władął dzielnicą nowogródzką, do której oprócz Nowogródka miały należeć Wołkowysk, Mścibohów, Świsłocz i Słonim. Na chrzcie w obrządku wschodnim otrzymał imię

20 J. Ochmański, *Giedyminiowicze – „prawnuki Skołomendowy”...*, s. 19–24.

21 Tragiczną obronę grodu *Pullen* (lit. Pilėnai) opisał kronikarz niemiecki Wigand z Marburga (Wigand von Marburg, ok. 1365–1409) w *Nowej kronice pruskiej (Chronica nova Prutenica)*. Według kronikarza niemieckiego, w lutym 1336 roku krzyżacy zorganizowali reję na Litwę i oblegli gród, w którym znalazło się ponad 4000 pogan. obrońcy grodu pod dowództwem Margiera stawiali zaciekły opór, a kiedy zobaczyli, że nie zdołają obronić się, uśmiercili znajdujące się w grodzie kobiety oraz dzieci i podpalili gród. Poszczególni mężczyźni na koniach wyrwali się z obleżonego grodu, a pozostali popełnili samobójstwo lub spłonęli w pożarze. Na koniec Margier zabił mieczem ukrywającą się w lochu żonę, a potem sam popełnił samobójstwo. Zob. Wygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius 1999, s. 83–84.

22 A. Nikžentaitis, *Giediminas*, Vilnius 1989, s. 9–15; K. Stadnicki, *Synowie Giedymina wielkiego władcy Litwy*, Lwów 1881; J. Wolff, *Ród Giedymina: dodatki i poprawki do dzieł hr. K. Stadnickiego „Synowie Giedymina”, „Olgiert i Kiejstut”, „Bracia Władysława Jagielly”*, Kraków 1886.

23 J. Puzyna, *Korjat i Korjatowicze*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 425–454.

24 Tamże, s. 425.

chrześcijańskie Michał. Dokładne daty urodzenia i śmierci nie są znane. Władał Nowogródkiem z pewnością już w 1329 roku. Żył jeszcze w 1352 roku, ponieważ widać jego pieczęć na transakcji zawartej w tym roku przez Olgierda z książętami mazowieckimi. Nie żył już w 1366 roku, gdyż nie figuruje na akcie pokoju pomiędzy Giedyminowiczami i królem polskim Kazimierzem Wielkim. Po jego śmierci dzielnicę nowogródzką podzielili po połowie Olgierd i Kiejstut, chociaż Koriat miał licznych synów²⁵.

Dlaczego starsi Giedyminowicze pozbawili bratanków dzielnicy nowogrodzkiej, Puzyna w tej pracy nie zastanawiał się. Wrócił do kwestii w późniejszej publikacji *Korjat i Korjatowicze oraz sprawa podolska*. Polemizował w niej z innym historykiem polskim Stefanem M. Kuczyńskim, który przypuszczał za J. Wolfem możliwość, że Koriat oraz jego synowie poparli Jawnutę w walce z Olgierdem i Kiejstutem o tron wielkoksiążęcy, za co później byli usunięci z dzielnicy nowogrodzkiej. Zdaniem Puzyny, jest to mało prawdopodobne, gdyż później Semen i Ajksza z polecenia Olgierda posłowali u Tatarów, a kiedy trafili do niewoli, najpierw tatarskiej, potem moskiewskiej, Olgierd zabiegał o ich uwolnienie. Zdaniem Puzyny, przyczyna rozproszenia się Koriatowiczów była inna. Koriatowi Giedyminowiczowi przypadła w udziale po ojcu nieduża dzielnica, z której w miarę dorastania synów każdemu musiał wydzielić specjalne apanaże, a te, wobec istnienia licznego potomstwa, były bardzo nieduże i młodym książętom trudno było na nich utrzymać się z ich drużynami i dworem. Z tych powodów chcąc nie chcąc musieli szukać utrzymania poza ojcowską dzielnicą. Uwaga ich w większości była zwrócona na południowy wschód, zwłaszcza na Podole, do którego pretendowali również władcy polscy²⁶.

Kontrargumenty Puzyny jednak nie przekonały innych badaczy. Zdaniem absolwenta Uniwersytetu Stefana Batorego, historyka Stefana Krakowskiego, nie można całkowicie odrzucić mniemania S.M. Kuczyńskiego, jakoby Koriat z synami zaangażował się w walkę Jawnuty przeciw Kiejstutowi i Olgierdowi. Posłowanie Ajkszy i Semena Korjatowiczów z polecenia Olgierda do Tatarów w 1349 roku dowodzi tylko tego, że Ajksza i Semen nie byli w opozycji, natomiast Koriat z pozostałymi trzema dorosłymi już synami, t. j. Aleksandrem, Jerzym i Konstantym, mógł brać czynny udział po stronie Jawnuty. Z tezą tą zgadza się całkowicie fakt, że Ajksza i Semen za zgodą Olgierda i Kiejstuta otrzymali część posiadłości ojcowskiej, ale pozostali Koriatowicze musieli pomyśleć o innych dzierżawach²⁷.

25 Tamże, s. 426–428.

26 J. Puzyna, *Korjat i Korjatowicze oraz sprawa podolska*. (Uzupełnienie i poprawki do rozprawy pt. „Korjat i Korjatowicze”, ogłoszonej w VII roczniku „Ateneum Wileńskiego”), „Ateneum Wileńskie” 1936, t. 11, s. 57–97.

27 S. Krakowski, *Korjatowicze i sprawa podolska w XIV w. w oświetleniu najnowszej historiografii polskiej*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 1, s. 271.

Dawne źródła przypisują Koriatowi czterech synów: Jerzego (Jurija), Aleksandra, Konstantego i Fedora. Według Puzyny, oprócz wymienionych było jeszcze sześciu: Semen, Ajksza (Ejksz, Ejksza, Ejkszis), Dymitr, Wasyl, Lew oraz Hleb, co do którego istnienia był on niepewny. W Kronice Bychowca Hleb jest wymieniony pomiędzy Kariatowiczami poległymi w 1399 roku w bitwie nad Worskłą²⁸. Jednak w tej kronice opuszczony jest Lew, o którym wiadomo, że poległ nad Worskłą, więc możliwe, że autor kroniki pomylił imiona. Bez względu na to Puzyna uważa, że istnienie Hleba Kariatowicza, chociaż pozostaje pod znakiem zapytania, nie może być całkiem odrzucone²⁹.

O Semenie Świsłockim, zwanym tak od dzielnicy, którą władał, źródła mówią bardzo niewiele. Według kroniki supraślskiej, Semen z bratem Ajkszą w 1349 roku przybyli do Tatarów jako posłowie Olgierda i zostali przez nich uwięzieni. Od Tatarów wziął ich w roli zakładników książę moskiewski Semen Iwanowicz. Wielki książę litewski Olgierd, prowadzący w owym czasie wojnę z Moskwą, wysłał poselstwo do księcia moskiewskiego z propozycją zawarcia pokoju i prośbą oswobodzenia braci. Pokój został zawarty, a Kariatowicze odesłani z powrotem na Litwę³⁰.

Ajksza Kariatowicz, który z bratem Semenem w latach 1349–1350 dzielił niewolę tatarską, a później moskiewską, władał najprawdopodobniej dzielnicą, obejmującą późniejszy powiat lidzki z głównym grodem w Ejszyszkach, możliwe nawet przez niego założonym. Jego potomkiem mógł być znany ze źródeł Sudemunt z Ejszyszek³¹.

Do synów Koriata Puzyna zalicza także księcia Dymitra Wołyńskiego. W 1356 r. poślubił Dymitr księżniczkę moskiewską Annę Iwanowną. Puzyna przypuszcza, że wcześniej mógł on zdobyć jakąś dzielnicę na Wołyniu, ponieważ w źródłach występuje jako Dymitr Michajłowicz Wołyński. Jak wspomniano powyżej, Koriat

28 Bitwa nad Worskłą – jedna z największych bitew średniowiecznej Europy, stoczona 12 lub 16 sierpnia 1399 nad brzegami rzeki Worskli. Stronami konfliktu z jednej strony były wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego ówczesnych sojuszników, pod wodzą wielkiego księcia Witolda oraz siły zbrojne obalonego przez rywali chana Tochtamysza, który przy pomocy Witolda próbował powrócić na tron Złotej Ordy. Witold i Tochtamysz wspierani byli również przez wojska krzyżackie, polskie i mołdawskie. Drugą stroną konfliktu były wojska tatarskie Złotej Ordy dowodzone przez Edygeja. Bitwa zakończyła się klęską wojsk sprzymierzonych dowodzonych przez Witolda. Z perspektywy państwa polsko-litewskiego oznaczała utratę szansy na złamanie siły wpływów tatarskich w regionie i podporządkowanie zajmowanych przez Tatarów ziem nad Morzem Czarnym, w tym ujścia Dniepru, oraz utratę szansy zjednoczenia wszystkich ziem ruskich pod panowaniem Jagiellonów. Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_nad_Worskł%C4%85. Dostęp: 5 11 2019.

29 J. Puzyna, *Korjat i Korjatowicze...*, s. 432–433.

30 Tamże, s. 439–432.

31 Tamże, 433–434.

Giedyminowicz na chrzcie otrzymał imię Michał, stąd patronim jego syna „Michajłowicz”. Dymitr w 1380 r. brał udział w bitwie na Kulikowskim Polu. Dalsze jego losy nie są znane. Jego potomkiem mógł być wspomniany w źródłach z lat 1442–1950 Iwan Dymitrowicz o przydomku Bobrok³².

Jerzy Koriatowicz, zdaniem Puzyny, przypuszczalnie już około 1350 roku mógł władać jakąś włością na pograniczu Rusi Halickiej i Podola. W 1366 roku Jerzy Koriatowicz jako książę podolski w układzie pokojowym pomiędzy Giedyminowiczami a Kazimierzem Wielkim występuje po stronie polskiej, widocznie jako lennik korony polskiej. W 1374 r. jest on hospodarem Mołdawii, jednak w końcu tegoż lub na początku 1375 roku został zabity przez poddanych i pochowany w prawosławnym monasterze w Wasziulach³³.

Po śmierci Jerzego dziedzictwo po nim na Podolu objął brat jego Aleksander Koriatowicz, który jako jedyny z braci przeszedł na katolicyzm. W marcu 1375 roku wydał przywileje kościołowi Matki Boskiej w Smotryczu potwierdzając i pomnażając fundusz brata swego kniazia Jurija. W dniu 2 kwietnia tegoż roku bawił już w Krakowie, gdzie wydał mieszczanom krakowskim przywilej na wolny handel z Podolem. W 1378 roku papież wystosował do niego bullę, którą mu udzielała indulgencji dotyczącej spowiedzi. Około 1380 roku Aleksander poległ w walce z Tatarami. Był pochowany w Smotryczu, w kościele Dominikanów przez niego ufundowanym³⁴.

Na Podolu znalazł się również Konstanty Koriatowicz. Jego siedziba znajdowała się w Kamieńcu Podolskim. Najprawdopodobniej był lennikiem króla węgierskiego, ale też utrzymywał ściśle stosunki z Polską. W pierwszej pracy o Koriacie i Koriatowiczach Puzyna sugerował, że Konstanty, jak i brat jego Aleksander, przeszedł na wiarę katolicką. Miała o tym świadczyć wystosowana do papieża prośba o założenie biskupstwa katolickiego w Kamieńcu Podolskim. Jednak później, po głębszym zapoznaniu się z materiałami, doszedł do wniosku, że Konstanty pozostał prawosławnym, a o założenie biskupstwa katolickiego zabiegał ze względów politycznych. Zmarł około 1390 roku³⁵.

Po śmierci Konstantego spuściznę podolską objął Fedor Koriatowicz. Przedtem najprawdopodobniej miał on jakąś małą włość na Nowogródczyźnie. Niedługo po objęciu Podola złożył hołd wierności królowi Władysławowi Jagielle i Koronie Polskiej. W 1393 roku przeciwko Fedorowi Koriatowiczowi ruszył z wyprawą wielki książę litewski Witold. Fedor dostał się do niewoli. Po wy-

32 Tamże, s. 434–438.

33 J. Puzyna, *Korjat i Korjatowicze...*, s. 438–439.

34 Tamże, s. 439–441.

35 J. Puzyna, *Korjat i Korjatowicze...*, s. 441–443; tenże, *Korjat i Korjatowicze oraz sprawa podolska...*, s. 94–96.

dostaniu się z niewoli uszedł na Węgry, gdzie otrzymał w dzierżenie Munkacz. W 1402 z bratem Wasylem próbował odzyskać Podole, ale bez powodzenia. Wrócił na Węgry, gdzie zmarł przed rokiem 1416. Został pochowany w ufundowanym przez niego monasterze prawosławnym w Munkaczu. Pozostawił syna Iwana Żadewida oraz córki Annę i Marię. Jedyna znana córka Iwana Żadewida Zofia była wydana za księcia Mitka Semenowicza Zubrewickiego³⁶.

Wasył Koriatowicz również osiadł na Podolu. Widocznie władał drobną dzielnicą, leżącą gdzieś u źródeł rzeki Bohu. Bardzo być może, przypuszcza Puzyna, że jego synami byli książęta Michał i Semen Wasiliewiczze, polegli w 1399 roku nad Worskłą³⁷.

Do spraw Koriatowiczów J. Puzyna wrócił na łamach „Ateneum Wileńskiego” w 1938 roku, publikując w XIII tomie czasopisma rozprawę *Pierwsze wystąpienie Korjatowiczów na Rusi Południowej*. Był zmuszony wrócić do tego tematu, jak sam określił, z powodu ukazania się książki Henryka Paszkiewicza *O genezie i wartości Krewa* (Warszawa 1938), z której autorem wywiązała się polemika, dotycząca głównie roli politycznej Koriatowiczów na Wołyniu i Podolu³⁸.

Publikacje o wielkim księciu litewskim Witoldzie

Wiele uwagi w „Ateneum Wileńskim” poświęcono także wielkiemu księciu litewskiemu Witoldowi³⁹. Od dawna zarówno Witold, jak i Jagiełło, za których panowania miały miejsce takie historyczne wydarzenia, jak zawarcie unii z Polską, chrzest Litwy, bitwa pod Grunwaldem, cieszyli się dużym zainteresowaniem historyków. Pisali o nich tacy znani historycy polscy, jak: Karol Szajnocha, Stanisław Smolka, Antoni Prochaska, Feliks Koneczny, Oskar Halecki, Ludwik Kolanowski i inni⁴⁰.

36 J. Puzyna, *Korjat i Korjatowicze ...*, s. 446–450.

37 Tamże, s. 450–451.

38 J. Puzyna, *Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na Rusi Południowej*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 2, s. 1–68; *W sprawie roli politycznej Korjatowiczów na Wołyniu i Podolu (Odpowiedź Henryka Paszkiewicza na rozprawę Józefa Puzyny p. t. „Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na Rusi Południowej”)*, tamże, s. 334–347. J. Puzyna, *Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na Rusi Południowej*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 2, s. 1–68; *W sprawie roli politycznej Korjatowiczów na Wołyniu i Podolu. (Odpowiedź Henryka Paszkiewicza na rozprawę Józefa Puzyny p. t. „Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na Rusi Południowej”)*, tamże, s. 334–347.

39 Witold (lit. Vytautas, 1354 lub 1355 – 27 października 1430) – wielki książę litewski od 1401, syn Kiejstuta Giedyminowicza, brat stryjeczny króla Władysława Jagiełły. Zob. H. Łowmiański, *Witold wielki książę litewski*, Wilno 1930; J. Nikodem, *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków 2013.

40 K. Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło, 1374–1413: opowiadanie historyczne*, t. 1–4, Lwów 1861; K. Stadnicki, *Bracia Władysława Jagiełły Olgierdowicza króla Polski, wielkiego księcia*

Okazję do ponownego przypomnienia osobowości Witolda i jego panowania dała obchodzona w 1930 roku 500. rocznica jego zgonu. Organizacją uroczystości w Wilnie zajął się powołany w tym celu komitet. Staraniem komitetu wydano książkę młodego wówczas historyka wileńskiego Henryka Łowmiańskiego *Witold, wielki książę litewski*⁴¹ i podjęto próby ustalenia miejsca, gdzie znajdował się grobowiec Witolda w katedrze wileńskiej. Z tego powodu termin obchodu z października przesunięto na czas późniejszy⁴². Obchody rozpoczęły się 7 listopada 1930 r. żałobnym nabożeństwem w katedrze wileńskiej⁴³. Następnie 13 grudnia 1930 roku odbyła się w sali Śniadeckich Uniwersytetu Stefana Batorego uroczysta akademia, podczas której prof. Mieczysław Limanowski wygłosił referat o obrazie Witolda w sztuce polskiej, a Seweryn Wysłouch o Witoldzie jako polityku na tle ówczesnej epoki⁴⁴.

W obchodach 500. rocznicy zgonu wielkiego księcia Witolda aktywnie uczestniczyła także ludność litewska. Zachęcał ją do tego przykład Litwy Kowieńskiej, gdzie ta rocznica była obchodzona z niebywałą pompą oraz wręcz religijnym zapałem⁴⁵. Wileńska prasa litewska w ciągu roku jubileuszowego publikowała popularne artykuły o wielkim księciu Witoldzie i nawoływała swych rodaków do uczczenia jego pamięci⁴⁶. Ponadto, powołany przez działaczy litewskich Wileński Komitet Witolda Wielkiego (*Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo komitetas*) postanowił ufundować Witoldowi pomnik w katedrze wileńskiej. Zamierzano wykonać pomnik w formie sarkofagu i złożyć w nim prochy księcia,

Litwy, Lwów 1867; S. Smolka, *Kiejstut i Jagiello*, Kraków 1888; tenże, *Unia Litwy z Koroną*, Kraków 1903; A. Prochaska, *Ostatnie lata Witolda: studium z dziejów intrygi dyplomatycznej*, Warszawa 1882; tenże, *Dzieje Witolda w księcia Litwy*, Wilno 1914; tenże, *Król Władysław Jagiello*, t. 1–2, Kraków, 1908; F. Koneczny, *Jagiello i Witold*, cz. 1: *Podczas unii krewskiej (1382–1392)*, Lwów 1893; O. Halecki, *Dzieje Unii Jagiellońskiej*, t. 1: *W wiekach średnich*, Kraków 1919; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, Warszawa 1930.

41 H. Łowmiański, *Witold wielki książę litewski*, Wilno 1930.

42 *Obchód Witoldowy*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 1–2, s. 413.

43 *Nabożeństwo żałobne za duszę ś. p. Wielkiego księcia Witolda*, „Słowo” 8 XI 1930, nr 257 (2467), s. 3.

44 *Akademia Witoldowa*, „Słowo” 1930, nr 287 (2497), 14 XII, s. 5.

45 *Vytauto Didžiojo mirties minėjimas Kaune*, „Lietuvos žinios” 27 X 1930, nr 245 (3444), s. 2; *Vytauto Didžiojo komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletenis. Nr. 1*, Kaunas 1932.

46 Ž. [Pseudonim nie rozwiązany], *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas (1350–1430)*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 9 (83), s. 2, nr 22 (96), s. 2–3, nr 25 (99), s. 2–3, nr 35 (109), s. 2–3; *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas Žalgirio (Grunvaldo) mūšyje*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 15 (89), s. 2–3; Ž., *Lietuvos būklė Vytautui D[idžiajam] viešpataujant*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 47 (121), s. 3, nr 48 (122), s. 3, nr 52 (126), s. 3, nr 57 (131), s. 3; *Vytauto Didžiojo nuopelnai katalikų Bažnyčiai*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 53 (127), s. 3, nr 54 (128), s. 3; Ž., *Vytautas Didysis (1350–1430): Biografijos metmenys*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 86 (160), s. 3.

w głębokim przekonaniu, że będą one odnalezione. Jednak poszukiwania przeprowadzone w podziemiach katedry nie doprowadziły do odnalezienia szczątków Witolda. Kapituła wileńska w takim razie uznała, że nie ma sensu wystawiać pusty sarkofag i dała negatywną odpowiedź inicjatorom jego budowy. Decyzja kapituły wywołała duże niezadowolenie w środowisku litewskim. Na łamach prasy litewskiej powtarzano pogłoski o jakoby odnalezionym i utajnionym przez Polaków od społeczności litewskiej grobowcu Witolda, a także o jego koronie i innych insygniach książęcych, wyjętych z grobowca i potajemnie wysłanych do Warszawy⁴⁷. Komitet litewski postanowił ostatecznie umieścić pomnik księcia Witolda w wileńskim kościele św. Mikołaja, gdzie odbywały się nabożeństwa w języku litewskim. Na prośbę komitetu pomnik zaprojektował rzeźbiarz wileński Rafał Jakimowicz (lit. Rapolas Jakimavičius). Wzniesienie pomnika finansował Komitet Witolda Wielkiego (*Vytauto Didžiojo komitetas*) w Kownie, który przysłał na ten cel 20 tys. litów. Pomnik Witolda w kościele św. Mikołaja został uroczystie odsłonięty 27 października 1930 r. w obecności przedstawicieli prasy i społecznych organizacji litewskich oraz w obecności zebranych wierzących, uczęszczających na nabożeństwa litewskie⁴⁸.

Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie pamięć wielkiego księcia uczciło poświęcając mu siódmy tom rocznika „Ateneum Wileńskie”. Tom zawierał opracowania historyków polskich: Stanisława Zajączkowskiego *Witold wielki książę litewski 1430–1930*; Feliksa Konecznego *Vitoldiana*; Michała Żdana *Stosunki litewsko-tatarskie za czasów Witolda, wielkiego księcia Litwy*; Marty Burbianki *Antoni Hlebowicz – zapomniany biograf Witolda*⁴⁹.

Znalazły się tam również artykuły historyka sztuki Mariana Morelowskiego *Korona i hełm znalezione w Sandomierzu a sprawa korony Witolda i grobowców dynastycznych w Wilnie*, numizmatyka i sfragistyka Mariana Gumowskiego *Pieczenie książąt litewskich*; literaturoznawcy Franciszka A. Doubka, *Formuła pozdrowienia (Salutatio) w „Codex epistolaris Vitoldi”*, litewskiego działacza, księdza Antoniego Wiskonta *Wielki książę litewski Witold a unia horodelska*⁵⁰.

47 *Kur Vytauto Didžiojo palaikai?*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 14 (88), s. 2; *Paslaptingi tyrinėjimai Vilniaus Bazilikoje*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 83 (157), s. 1.

48 *Vytauto Didžiojo paminklas Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 91 (165), s. 2; J. Bučas, R. Mačikėnienė, *Vytautas Didysis ir mes*, Kaunas 1991, s. 31–33.

49 S. Zajączkowski, *Witold wielki książę litewski 1430–1930*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 455–468; F. Koneczny, *Vitoldiana*, tamże, s. 494–504; M. Żdan, *Stosunki litewsko-tatarskie za czasów Witolda, wielkiego księcia Litwy*, tamże, s. 529–601; M. Burbianka, *Antoni Hlebowicz – zapomniany biograf Witolda*, tamże, s. 809–839.

50 M. Morelowski, *Korona i hełm znalezione w Sandomierzu a sprawa korony Witolda i grobowców dynastycznych w Wilnie*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 602–683; M. Gumowski, *Pieczenie książąt litewskich*, tamże, s. 684–725; F. A. Doubek, *Formuła po-*

W tomie opublikowano także kilka prac źródłoznawczych: Jana Jakubowskiego *Przywilej Witolda dla m. Kowna*; Władysława Semkowicza *Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych*; Jana Oko *Nieznanego autora pieśń o bitwie pod Grunwaldem*; Franciszka A. Doubka *Skarga Żmudzinów i odpowiedź zakonu Niemieckiego z roku 1416*; Ryszarda Mienickiego *Trzy dokumenty z wieku XV dotyczące Ziemi Połockiej*⁵¹.

Ponadto w tomie, w dziale „Recenzje i sprawozdania”, zamieszczono napisaną przez Feliksa Konecznego obszerną recenzję książki niemieckiego historyka Josefa Pfiznera pod tytułem *Grossfürster Witold von Litauen als Staatsmann*, wydanej w 1930 roku w związku z rocznicą śmierci Witolda⁵².

Objętość artykułu nie pozwala na dokładne zanalizowanie wszystkich wymienionych prac. Warto zwrócić uwagę na publikację Mariana Morelowskiego, nawiązującą do budzącej w tych czasach dużo sporów i emocji sprawy korony Witolda i jego grobowca w katedrze wileńskiej. Autor najpierw szczegółowo opisuje okoliczności znalezienia w 1910 roku korony, hełmu i pary grotów w Sandomierzu. Wykopano je w ogrodzie klasztornym po bernardynkach sandomierskich, gdy po przejęciu posesji przez seminarium duchowne diecezji sandomierskiej zabrano się do przerobienia terenu. Znaleźiska ukryto przed władzami rosyjskimi, potajemnie przewieziono przez granicę rosyjsko-austriacką i złożono w skarbcu katedry krakowskiej. Udostępniono je dla publiczności dopiero w 1914 roku, ale nadal nie ujawniono miejsca ich znalezienia, żeby nie narażać odkrywców na nieprzyjemności ze strony władz. Sensacyjna wiadomość o odnalezionej koronie wywołała ogólne zainteresowanie i szeroką dyskusję w prasie. Zabierali w niej głos uczeni, miłośnicy historii i archeologii, znawcy sztuki stosowanej. Szczególnie zajmowała ich osoba władcy, do którego korona mogłaby należeć. Wymieniano jako możliwych jej posiadaczy królów polskich Władysława Łokietka, Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełłę oraz Karola IV, króla czeskiego i cesarza rzymskiego narodu niemieckiego. Zastanawiano się także, czy wymienione insygnium nie może być ową koroną, jaką cesarz Zygmunt Luksemburczyk kazał wykonać dla Witolda w związku z planami jego ukoronowania w roku 1430⁵³.

zdrowienia (Salutatio) w „Codex epistolaris Vitoldi”, tamże, s. 505–528; A. Wiskont, *Wielki księżę litewski Witold a Unia Horodelska*, tamże, s. 469–493.

- 51 J. Jakubowski, *Przywilej Witolda dla m. Kowna 1408 r.*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 840–844; W. Semkowicz, *Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych*, tamże, s. 845–857; J. Oko, *Nieznanego autora pieśń o bitwie pod Grunwaldem*, tamże, s. 858–872; F. A. Doubek, *Skarga Żmudzinów i odpowiedź Zakonu Niemieckiego z roku 1416*; tamże, s. 873–892; R. Mienicki, *Trzy dokumenty z wieku XV dotyczące Ziemi Połockiej*, tamże, s. 893–903.
- 52 F. Koneczny, [rec.] Josef Pfizner, *Grossfürster Witold von Litauen als Staatsmann*, Bruenn 1930, s. XIII, 239, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 922–935.
- 53 M. Morelowski, *Korona i hełm znalezione w Sandomierzu...*, s. 602–606.

M. Morelowski po szczegółowym zanalizowaniu dostępnych mu materiałów o koronie i hełmie znalezionych w Sandomierzu doszedł do wniosku, że nie była to korona wykonana dla Witolda. Wszystko wskazuje na to, że korona i hełm mogły należeć do Władysława Łokietka w ostatnich latach jego panowania lub do Kazimierza Wielkiego. Korona wykonana jest z blachy mosiężnej z lekką domieszką srebra i ozdobiona imitacjami szlacheckich kamieni, co świadczy, że nie mogła ona być koronacyjną czy hołdowniczą, gdyż te wykonywane były ze złota i ozdabiane drogimi kamieniami oraz perłami. Używanie koron z lichszego materiału dopuszczano tylko w wypadku, gdy chodziło o ozdobienie hełmu koroną królewską. Taka właśnie była korona odnaleziona w Sandomierzu razem z hełmem. Analiza stylu, w jakim wykonano oba przedmioty, wskazuje, że pochodziły one z Włoch, najprawdopodobniej z Neapolu. Włochy zwiedzali królowa Elżbieta Łokietkówna, siostra Kazimierza Wielkiego, jej mąż Karol Robert, król Węgier i syn ich Ludwik w latach 1333, 1343, 1347, więc z tym większym prawdopodobieństwem, uważa Morelowski, wytłumaczyć można pojawienie się tych przedmiotów w Polsce, jako „gościńców” z Włoch przez dwór węgierski nadesłanych⁵⁴.

Zastanawia się Morelowski również nad tym, jak te przedmioty mogły znaleźć się w Sandomierzu. Mogło się to stać, jego zdaniem, w 1370 roku podczas ostatniego pobytu Kazimierza Wielkiego w Przedborzu, gdzie król podczas urzędzonego 8 września 1370 roku polowania spadł z konia i dotkliwie poranił nogę. Po paru dniach u króla rozpoczęła się gorączka, przewieziono go z Przedborza do zamku sandomierskiego, potem do Krakowa, gdzie on 5 listopada 1370 roku zmarł. Zabranie przez władcę do podróży zbroi i hełmu zdobnego koroną w tych czasach było rzeczą naturalną. Mogły one przydać się na uroczysty wjazd do jakiegoś miasta po drodze lub na uroczystości towarzyszące królewskiemu polowaniu. Przywiezione ze sobą koronę, hełm i groty król mógł ofiarować do któregoś z kościołów sandomierskich jako wota dla ułagania sobie u Boga powrotu do zdrowia, a mogły one pozostać na zamku sandomierskim z powodu zamieszania, jakie powstało po wypadku na polowaniu. W Sandomierzu rzeczy te pieczołowicie przechowywano jako zabytki po królu Kazimierzu Wielkim. W XVII wieku w związku z oblężeniem miasta i zamku przez Szwedów zostały one złożone w klasztorze benedyktynek, uznanym za miejsce najbardziej bezpieczne. Zakopane w ziemi najprawdopodobniej były w niespokojnych czasach wojen napoleońskich na początku XIX w. Podstawę dla takiego przypuszczenia dają oglądane przez odkrywców w 1910 roku resztki płótna, widoczne pomiędzy ściśle przylegającymi częściami metalowymi złożonej do heł-

54 Tamże, s. 658–670.

mu korony. Późniejsze rozproszenie zakonnic spowodowało, że pamiątki i miejsce ich ukrycia uległy zapomnieniu⁵⁵.

Odnalezienie zwłok księcia Witolda również uważał Morelowski za sprawę trudną, jeśli nie beznadziejną, gdyż przeprowadzone w 1930 roku poszukiwania pod kierunkiem konserwatora Stanisława Lorentza i profesora Juliusza Kłosa nie dały najmniejszych w tej sprawie wskazówek. Morelowski przypuszczał, jak większość badaczy, że grobowiec w katedrze wileńskiej i złożone w nim zwłoki księcia zostały zniszczone podczas zajęcia Wilna przez wojska moskiewskie w latach 1655–1661⁵⁶.

Później uczeni polscy, badając fundamenty i podziemia katedry po powodzi 1931 roku, odkryli szczątki króla Aleksandra Jagiellończyka, królowych Elżbiety Habsburżanki i Barbary Radziwiłłówny oraz urnę z sercem króla Władysława Wazy. Prochów księcia Witolda, niestety, i tym razem nie odnaleziono⁵⁷.

Uczeni wileńscy interesowali się także publikacjami historyków litewskich o Witoldzie, o czym świadczy napisana przez Stanisława Zajączkowskiego i opublikowana w IX tomie „Ateneum Wileńskiego” recenzja zbiorowej pracy *Witold Wielki 1350–1430*, wydanej w Kownie w 1930 roku z okazji 500-letniej rocznicy jego śmierci⁵⁸. Zbiór zawierał przedmowę Romasa Batury, artykuły litewskich historyków Adolfa Šapoki, Zenonasa Ivinskisa, Valdasas Dėdinasa, Antanasa Kučinskasa, Simasa Sužiedėlisa, Pauliusa Šležasa oraz Mariji Krasauskaitė. Zamierzaniem wydawców nie było podanie czegoś nowego i oryginalnego, starali się oni jedynie zebrane już przez historyków i opisane fakty ugrupować i naświetlić według swego rozumienia, patrząc na nie z litewskiego punktu widzenia. Zajączkowski po przeanalizowaniu tych prac zaznaczył, że zgodnie z intencją autorów publikacje nie zawierają żadnych nowych wyników badań, a dają jedynie wszechstronny obraz działalności i roli Witolda na podstawie znanych źródeł i odpowiedniej literatury. Nowością jest tylko swoiste oświetlenie poszczególnych faktów i wnioski wyprowadzone na podstawie ich łączenia oraz interpretowania. Te nowe punkty widzenia występują zwłaszcza w ogólnej ocenie roli dziejowej i działalności Witolda, a także w ocenie jego stosunków z Polską. Autorzy litewscy uważają Witolda za wielkiego narodowego władcę Litwy i wybitnego męża stanu. W stosunku do Polski Witold uważany jest jako zupełny separatysta, który zgodził się wprawdzie w 1385 roku na zawarcie unii, ale tylko dla osiągnięcia pewnych okre-

55 Tamże, s. 671–672.

56 Tamże, s. 611–615.

57 *Krypta królewska w podziemiach Katedry: odnalezienie zwłok Aleksandra Jagiellończyka, królowych Elżbiety i Barbary Radziwiłłówny*, „Słowo” 1931, nr 217, 22 IX.

58 S. Zajączkowski, [rec.] *Vytautas Didysis, 1350–1430. Redagavo P. Šležas, Kaunas 1930. Str. XXIV + 296, z mapą*, „Ateneum Wileńskie” 1934, t. 9, s. 314–319.

ślonych celów (usunięcia Jagiełły z Litwy), a następnie przez cały czas swojego panowania dążył do zupełnego uniezależnienia Litwy od Polski. Cel swój osiągnął Witold jedynie częściowo, doprowadzając do przekształcenia Litwy w równą z Polską państwo związkowe; nie zdołał natomiast przeprowadzić swej koronacji, która byłaby aktem ostatecznego zerwania unii. Te poglądy na dziejową rolę Witolda i stosunek jego do Polski, zdaniem Zajączkowskiego, pozostają w związku z pewnym aprioryzmem, który leży u podstaw omawianej publikacji. Z antypolskich nastrojów ówczesnego społeczeństwa litewskiego wynikała dążność do wyszukiwania i podkreślania analogicznych zjawisk w przeszłości. W związku z tym Witold, który przez cały czas swego panowania na Litwie, od 1392 roku poczynając, walczył nie przeciwko samej unii polsko-litewskiej, lecz przeciwko jej formie stworzonej w roku 1385, został uznany za narodowego bohatera Litwy i symbol walki z Polakami. Takie postawienie sprawy jest niewątpliwie znacznym uproszczeniem problemu działalności Witolda i usunięciem wielu trudności w opracowaniu tematu, z naukowego punktu widzenia nie jest ono jednak wolne od zarzutu⁵⁹.

Historycy polscy również uznawali zasługi Witolda jako polityka, ale widzieli też jego słabe strony. Zdaniem Henryka Łowmiańskiego, autora książki o Witoldzie, wydanej w tym samym 1930 roku w Wilnie, co i zbiorowa praca historyków litewskich w Kownie, Witold był ostatnim wielkim księciem Litwy, który w całej pełni kontynuował program Olgierda, zwrócony na Wschód – ku Rusi. Dzięki niepospolitej energii, pomocy polskiej i zorganizowanemu bojarstwu uzyskał on we wschodniej Europie hegemonię, ale tylko osobistą, gdyż nie zdołał podporządkować Litwie drugiej potęgi wschodniej – Moskwy. Wskutek niedoprowadzenia dzieła do końca zwałił się na barki spadkobierców Witolda ciężar obrony kresów przed wzrastającą w siłę Moskwą. Zaniedbał też Witold ugruntowania wewnętrznej konsolidacji Litwy, nie powołując Rusinów do uczestnictwa w zdobyczach stanowych bojarstwa litewskiego, wskutek czego zaraz po jego zgonie omal nie spotkała Wielkie Księstwo Litewskie katastrofa, gdy poparte przez Ruś powstanie Świdrygiełły wstrząsnęło podstawami państwa⁶⁰.

Henryk Łowmiański uważał, że główne zasługi położył Witold współdziałając z Koroną Polską w rozbiciu groźnego krzyżactwa i utrwalając dzięki temu zachodnią i północną granicę Litwy właściwej, a nawet zdobywając dla kolonizacji litewskiej nowe tereny. Wreszcie jako jeden z uczestników i twórców unii wykonał on wielkie dzieło cywilizacyjne sprzyjając przeniknięciu na Litwę kultury polskiej i zachodnioeuropejskiej⁶¹.

59 Tamże, s. 318–319.

60 H. Łowmiański, *Witold wielki książę litewski...*, s. 116.

61 Tamże, s. 117.

Podsumowanie

Podsumowując trzeba zaznaczyć, że na łamach czasopisma „Ateneum Wileńskiego” ukazało się niemało publikacji poświęconych tematyce rodów książęcych. Szczególne zainteresowanie wywoływała nurtująca ówczesnych historyków kwestia pochodzenia dynastii Giedyminowiczów, przodków Jagiellonów. Uwagi badaczy doczekali również poszczególni przedstawiciele dynastii, tacy, jak Giedymin, Koriat Giedyminowicz i jego potomstwo, a zwłaszcza wielki książę litewski Witold. Autorzy tych publikacji wnieśli znaczący wkład w badania rodów książęcych na Litwie, chociaż nie wszystkie wysunięte przez nich hipotezy zaakceptowali późniejsi badacze.

Bibliografia

- *Akademia Witoldowa*, „Słowo” 14 XII 1930, nr 287 (2497), s. 5.
- Błaszczyk G., *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesnych*, t. 1: *Trudne początki*, Poznań 1998, s. 107–109.
- Bučas J., Mačikėnienė R., *Vytautas Didysis ir mes*, Kaunas 1991.
- Burbianka M., *Antoni Hlebowicz – zapomniany biograf Witolda*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 809–839.
- *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas Žalgirio (Grunvaldo) mūšyje*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 15 (89), s. 2–3.
- Doubek F. A., *Formuła pozdrowienia (Salutatio) w „Codex epistolaris Vitoldi”*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 505–528.
- Doubek F. A., *Skarga Żmudzinów i odpowiedź Zakonu Niemieckiego z roku 1416*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 873–892.
- Gumowski M., *Pieczenie książąt litewskich*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 684–725.
- Halecki O., *Dzieje Unii Jagiellońskiej*, t. 1: *W wiekach średnich*, Kraków 1919.
- Jakštas J., *Naujausi Gedimino dinastijos kilmės tyrinėjimai*, „Lietuvos praetis” 1940, t. 1, nr 1, s. 29–56.
- Jakubowski J., *Przywilej Witolda dla m. Kowna 1408 r.*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 840–844.
- Kolankowski L., *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, Warszawa 1930.
- Koneczny F., [rec.] Josef Pfizner, *Grossfürster Witold von Litauen als Staatsmann*, Bruenn 1930, s. XIII, 239, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 922–935.
- Koneczny F., *Jagiello i Witold*, cz. 1: *Podczas unii krewskiej (1382–1392)*, Lwów 1893.
- Koneczny F., *Vitoldiana*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 494–504.
- Krakowski S., *Korjatowicze i sprawa podolska w XIV w. w oświetleniu najnowszej historiografii polskiej*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 1, s. 271.
- *Kur Vytauto Didžiojo palaikai?*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 14 (88), s. 2.
- Łowmiański H., *Witold wielki książę litewski*, Wilno 1930.

- Mienick R., *Trzy dokumenty z wieku XV dotyczące Ziemi Połockiej*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 893–903.
- Morelowski M., *Korona i hełm znalezione w Sandomierzu a sprawa korony Witolda i grobowców dynastycznych w Wilnie*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 602–683.
- *Nabożeństwo żałobne za duszę ś. p. Wielkiego księcia Witolda*, „Słowo” 8 XI 1930, nr 257 (2467), s. 3.
- Nikodem J., *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków 2013.
- Nikžentaistis A., *Giediminas*, Vilnius 1989, s. 9–15.
- *Obchód Witoldowy*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 1–2, 413.
- Ochmański J., *Giedyminowicze – „prawnuki Skołomendowy”*, w: *Dawna Litwa: Studia historyczne*, Olsztyn 1986.
- Oko J., *Nieznanego autora pieśń o bitwie pod Grunwaldem*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 858–872.
- *Paslaptingi tyrinėjimai Vilniaus Bazilikoje*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 83 (157), s. 1.
- Petrus de Dusburg, *Kronika ziemi pruskiej*, przetłumaczył S. Wyszomirski, wstępem i komentarzem historycznym oparzył J. Wenta, Toruń 2004.
- Prochaska A., *Dzieje Witolda wielkiego księcia Litwy*, Wilno 1914.
- Prochaska A., *Król Władysław Jagiello*, t. 1–2, Kraków 1908.
- Prochaska A., *Ostatnie lata Witolda: studium z dziejów intrygi dyplomatycznej*, Warszawa 1882.
- Puzyna J., *Korjat i Korjatowicze oraz sprawa podolska. (Uzupełnienie i poprawki do rozprawy p.t. „Korjat i Korjatowicze”, ogłoszonej w VII roczniku „Ateneum Wileńskiego”)*, „Ateneum Wileńskie” 1936, t. 11, s. 57–97.
- Puzyna J., *Korjat i Korjatowicze*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 425–454.
- Puzyna J., *Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na Rusi Południowej*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 2, s. 1–68.
- Puzyna J., *Sukcesorowie Trojdena*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 1, s. 1–31.
- Semkowicz W., *Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 845–857.
- Smolka S., *Kiejstut i Jagiello*, Kraków 1888.
- Smolka S., *Unia Litwy z Koroną*, Kraków 1903.
- Stadnicki K., *Bracia Władysława Jagielly Olgierdowicza króla Polski, wielkiego księcia Litwy*, Lwów 1867.
- Stadnicki K., *Synowie Gedymina wielkiego władcy Litwy*, Lwów 1881.
- Szajnocha K., *Jadwiga i Jagiello, 1374–1413: opowiadanie historyczne*, t. 1–4, Lwów 1961.
- *Vytauto Didžiojo komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletėnis. Nr. 1*, Kaunas 1932.
- *Vytauto Didžiojo mirties minėjimas Kaune*, „Lietuvos žinios” 27 X 1930, nr 245 (3444), s. 2.
- *Vytauto Didžiojo nuopelnai katalikų Bažnyčiai*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 53 (127), s. 3, nr 54 (128), s. 3.
- *Vytauto Didžiojo paminklas Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 91 (165), s. 2.
- *W sprawie roli politycznej Korjatowiczów na Wołyniu i Podolu (Odpowiedź Henryka Paszkiewicza na rozprawę Józefa Puzyny p. t. „Pierwsze wystąpienia Korjatowiczów na Rusi Południowej”)*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 2, s. 334–347.

- Wiskont A., *Wielki książę litewski Witold a Unia Horodelska*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 469–493.
- Wolff J., *Ród Giedymina: dodatki i poprawki do dzieł hr. K. Stadnickiego „Synowie Giedymina”, „Olgierd i Kiejstut”, „Bracia Władysława Jagielly”*, Kraków 1886.
- Wygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius 1999.
- Ž., *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas (1350–1430)*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 9 (83), s. 2, nr 22 (96), s. 2–3, nr 25 (99), s. 2–3, nr 35 (109), s. 2–3.
- Ž., *Lietuvos būklė Vytautui D[idžiajam] viešpataujant*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 47 (121), s. 3, nr 48 (122), s. 3, nr 52 (126), s. 3, nr 57 (131), s. 3.
- Ž., *Vytautas Didysis (1350–1430): Biografijos metmenys*, „Vilniaus rytojus” 1930, nr 86 (160), s. 3.
- Zajączkowski S., [rec.] *Puzyna Józef. Kim był i jak się naprawdę nazywał Pukurwer, ojciec Giedymina. Ateneum Wileńskie, R. X, str. 1–43, Wilno 1935*, „Kwartalnik Historyczny” 1936, t. 50, z. 2, s. 304–313.
- Zajączkowski S., [rec.] *Vytautas Didysis, 1350–1430. Redagavo P. Šležas, Kaunas 1930. Str. XXIV + 296, z mapą*, „Ateneum Wileńskie” 1934, t. 9, s. 314–319.
- Zajączkowski S., *Przyczynki do hipotezy o pochodzeniu dynastii Giedymina ze Żmudzi*, „Ateneum Wileńskie” 1927, t. 4, s. 392–416.
- Zajączkowski S., *Witold wielki książę litewski 1430–1930*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 455–468.
- Źdan M., *Stosunki litewsko-tatarskie za czasów Witolda, wielkiego księcia Litwy*, „Ateneum Wileńskie” 1930, t. 7, z. 3–4, s. 529–601.

Henryka Ilgiewicz

The Institute for Lithuanian Cultural Research, Vilnius, Lithuania

THE THEME OF PRINCELY HOUSES IN THE “ATENEUM WILEŃSKIE” MAGAZINE

Summary

The article gives a short review of the works by Polish authors on the Lithuanian princely houses, published in the scholarly magazine, “Ateneum Wileńskie”. The magazine, published by the Society for the Friends of Polish Scholarship in Vilnius from 1923 to 1939, was dedicated to the research of the history of the lands of the Grand Duchy of Lithuania. In addition to important political, military, economic, and cultural questions, the magazine featured articles on the Lithuanian princely houses. Of special interest to researchers were the origins of the Giedymin dynasty, the ancestors of the Jagiellonians, as well as certain representatives of the hereditary line such as Giedymin’s son Koriat and his descendants, especially the Lithuanian Grand Duke Witold, the grandson of Giedymin. The authors of these publications made a significant contribution to the study of Lithuanian princely houses; however, not all of their hypotheses were accepted by researchers in later periods.

Keywords: “Ateneum Wileńskie”, princely houses, Giedymin, Koriat, the Lithuanian Grand Duke Witold.